Lesnická a dřevařská fakulta

Geodézie
Přednáška

Tachymetrie
Výpočetní a zobrazovací práce
Podélné a příčné řezy

- měřická metoda vhodná k zaměřování terénního reliéfu zemského povrchu
- způsob, kterým se získávají z tachymetrického stanoviska prvky pro určení pravoúhlých prostorových souřadnic podrobného bodu
- princip tachymetrie spočívá v současném určování polohy a výšky bodů na zemském povrchu současným měřením úhlů a délek
- výsledkem měření je podrobný polohopisný a výškopisný plán, který může být použit jako podklad pro další projektové práce
- **poloha** bodů se určuje polárními souřadnicemi:
  - vodorovným úhlem „**ω**“ měřeným od základního orientačního směru „**Z**“
  - vzdáleností „**d**“ měřené od stanoviska přístroje „**P**“

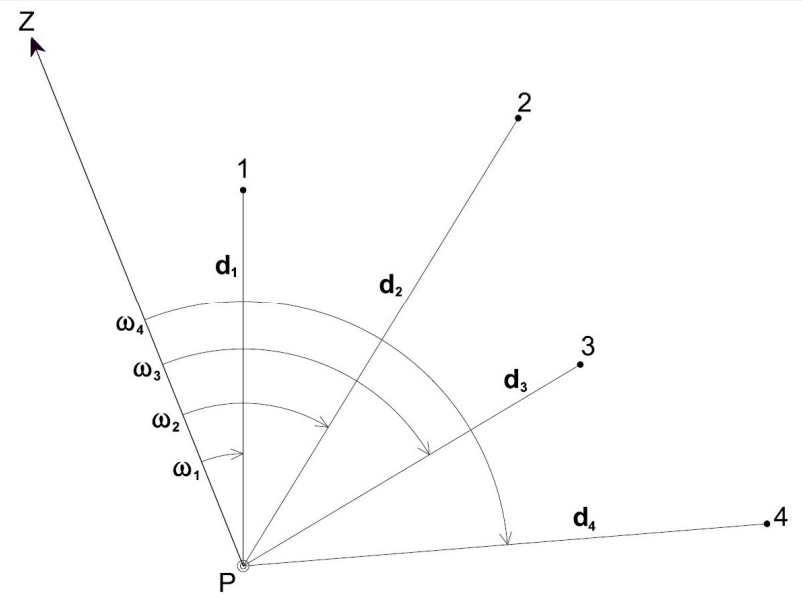

- **výška** bodů se určuje trigonometricky, pouze výjimečně geometrickou nivelací kupředu
  - svislým úhlem
    - zenitová vzdálenost „**z**“ měřená od svislé roviny
    - výškový úhel „**ε**“ měřený od vodorovné roviny
  - vzdáleností „**d**“ měřené od stanoviska přístroje „**P**“

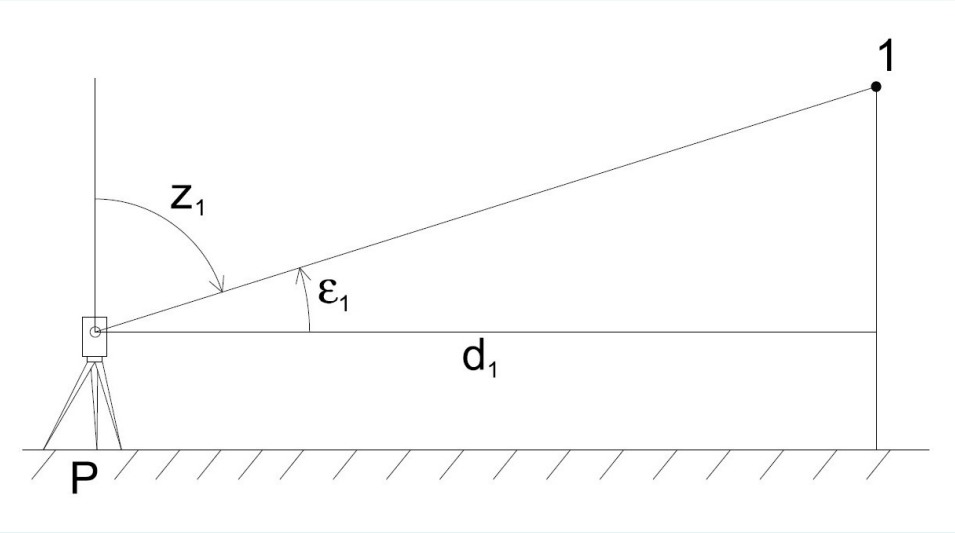

- zemský povrch je nepravidelný a tvarově složitý, při zaměřování výškopisu jej nahrazujeme topografickou plochou bez drobných místních nerovností
- zaměřují se jen ty nerovnosti a objekty, které bude možno v plánu dobře zobrazit a přitom budou pro uživatele podstatné
- v běžné praxi se uplatňuje tachymetrie technická, která se používá k zaměření území v měřítku 1 : 2 000 až 1 : 200

- tachymetrického měření se používá i pro zaměřování větších souvislých částí zemského povrchu (měřítko 1 : 5 000 a menší)
  - technickohospodářské výškopisné mapování
  - topografické mapování
- z tachymetrického stanoviska měříme území v okruhu 50 až 300 metrů (podle použitého přístroje a konfigurace terénu)
- předmětem měření je terén, resp. jeho útvary tvořící topografickou plochu, které charakterizujeme základními čarami:

Vrstevnice – čára vedená po zemském povrchu, která má v každém svém bodě stejnou výšku

Spádnice – myšlená čára na zemském povrchu probíhající ve směru největšího sklonu terénního reliéfu, v každém svém bodě je kolmá k vrstevnicím procházejícím těmito body

Hřbetnice - čára spojující nejvýše položená místa terénních útvarů, mezi přilehlými úbočími tvoří vodní předěl (rozvodnice), má ze všech spádnic na ploše hřbetu nejmenší sklon

Údolnice – čára spojující místa největšího vyhloubení příčných řezů údolím, mají vždy menší sklon než přilehlá úbočí, sklon údolnice určuje sklon údolí

Úpatnice – čára styku dvou různě skloněných ploch na rozhraní údolí a úbočí, svírajících spolu tupý úhel

Hrany (tvarové čáry) – čáry v nichž se stýkají dvě různě skloněné plochy, mohou být vodorovné nebo skloněné

- přirozené – terénní zlomy
- umělé – náspy a zářezy

- terénní reliéf je tvořen nepravidelnou topografickou plochou jejíž kostru tvoří výše zmíněné základní čáry
- topografická plocha může být rovná, vypuklá nebo vhloubená
- tvary na ploše dělíme na vyvýšené a vhloubené
- podle umístění mohou být tvary na vrcholové části vyvýšeniny, na úbočí, na úpatí nebo tvary údolní
- u vyvýšených tvarů rozlišujeme: vrchol (temeno), svah, úpatí
- u vhloubených tvarů rozlišujeme: dno a údolní svah

Tvary na vrcholové části vyvýšeniny

Kupa

- vypuklý výrazně zaoblený tvar podobný zaoblenému komolému kuželu
- tvar je charakterizován uzavřenými vrstevnicemi, jejichž výška klesá se vzdáleností k vrcholu
- tvarová křivka je kružnice, elipsa nebo nepravidelná
- spádnice se rozbíhají z vrcholu na všechny strany
- vrchol může mít tvar kužele, homole, hrotu nebo plošiny
- svah může být konvexní, konkávní nebo pravidelný

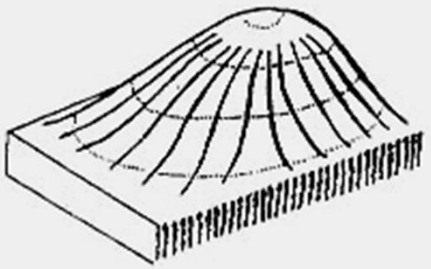

Obr. 10.1.
Kupa s tvarovou čarou eliptickou

Vrcholový hřbet

- zaoblená vrcholová část
- protáhlý vypuklý tvar
- skalnatý hřbet – štít, hřeben (ostrá hrana)

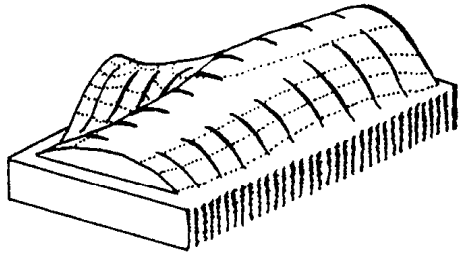

Obr. 10.7.
Vrcholový (vodorovný) hřbet klenutý

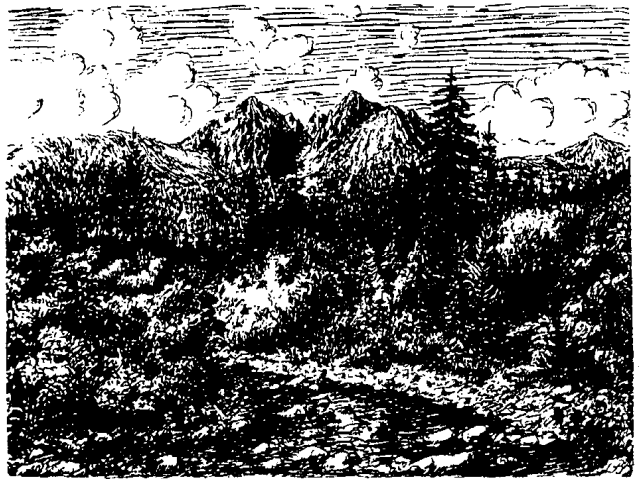

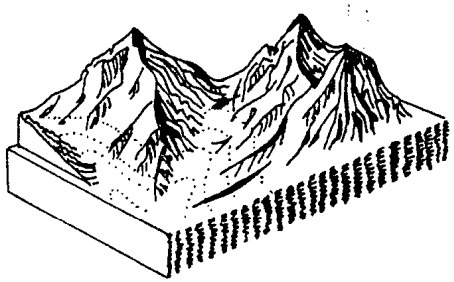

Obr. 10.3. Štít

Plošina

- temeno tvoří rovina, případně mírně skloněná plocha
- tvarová čára je obecná uzavřená křivka

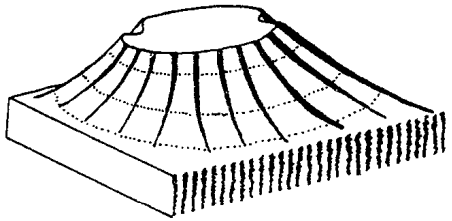

Obr. 10.6.
Vrcholová plošina

Sedlo

- útvar mezi dvěma svršky vyvýšeniny nebo kupami
- nejnižším bodem je vrchol sedla v němž se stýkají dvě hřbetnice a dvě údolnice
- sedlo může být podélné, příčné a nepravidelné

- tvarové čáry jsou čtyřúhelníky poduškovitého tvaru

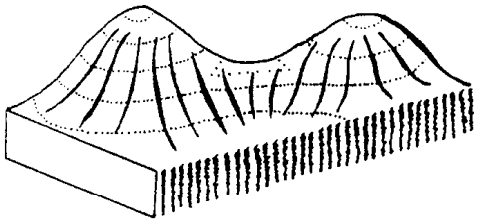

Obr. 10.10.
Pravidelné sedlo podélné

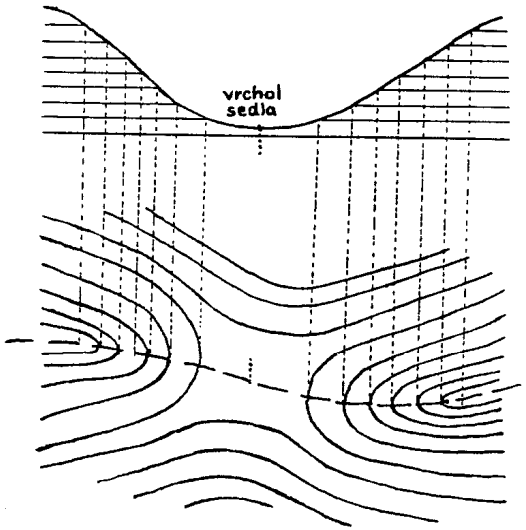

Obr. 10.9.
Tvar průsečnic povrchu sedla
s vodorovnými rovinami

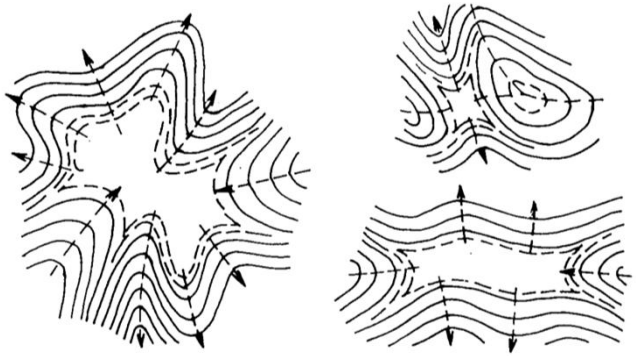

Obr. 10.11.
Nepravidelná sedla

Spočinek

- část hřbetu, kde hřbetnice přechází do značně mírnějšího sklonu (do 2 °)
- hřbetnice má vždy před a po ukončení spočinku větší spád

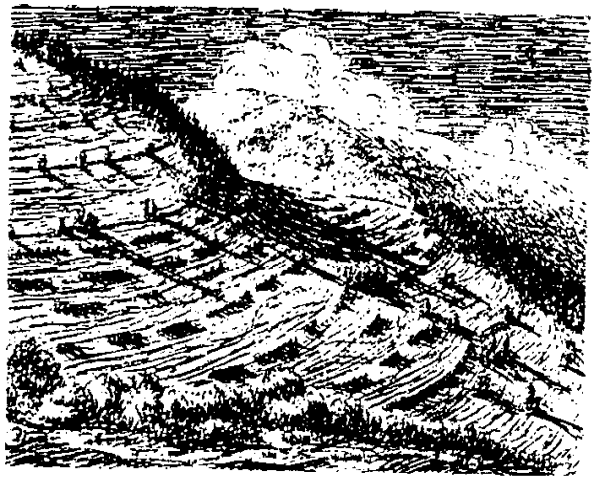

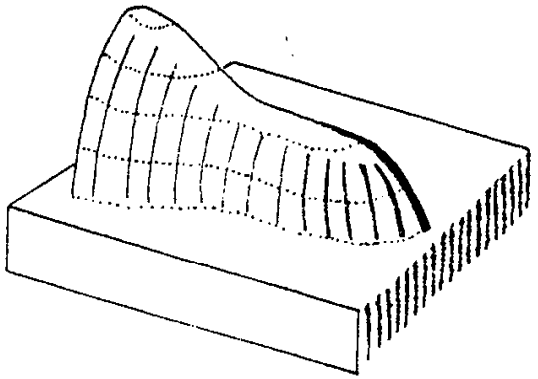

Obr. 10.8. Spočinek

Kupy, spočinky a sedla se vyskytují nejen na vrcholových částech vyvýšenin, ale i na úbočích.

Vypuklé tvary na úbočí

Svahový hřbet

- hřbetnice je skloněná
- podle tvaru:
  - široký
  - normální
  - úzký
  - ostrý

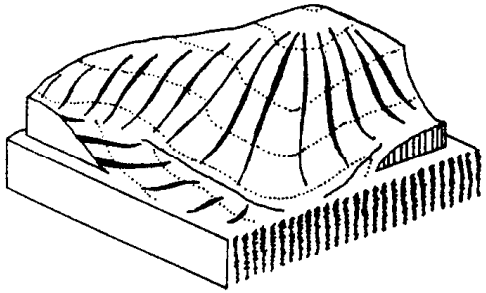

Obr. 10.15.
Svahový hřbet široký

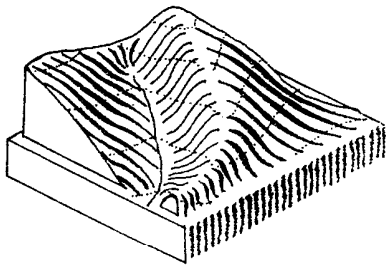

Obr. 10.16.
Svahový hřbet úzký

Svahová kupa a spočinek

- průběh hřbetu bývá přerušen plochou spočinku a svahovou kupou
- velikosti nenarušují celkový ráz hřbetu

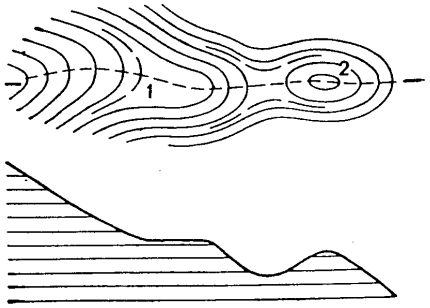

Obr. 10.17.
Svahový hřbet přerušený spočinkem (1)
a svahovou kupou (2)

Ostroh

- úzký svahový hřbet
- vybíhá hluboko napříč do údolí

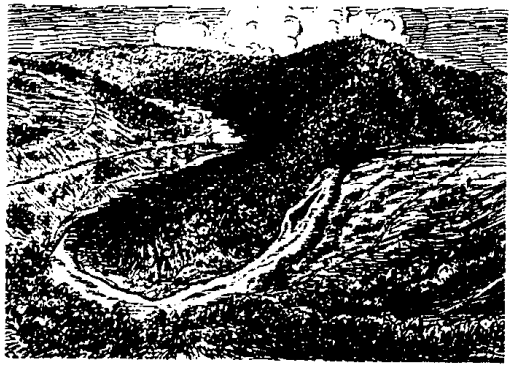

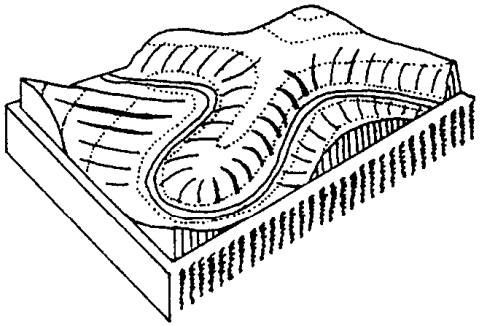

Obr. 10.19. Ostroh

Výčnělky, terasy a terénní stupně

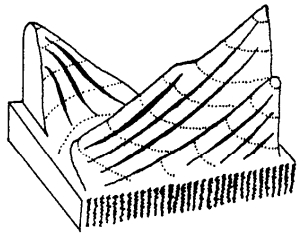

Obr. 10.20.
Výčnělek

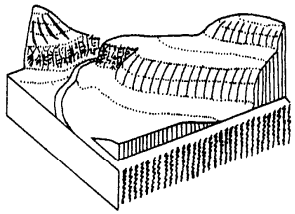

Obr. 10.21. Terasy

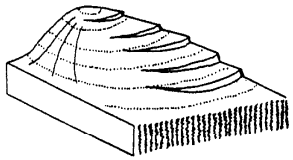

Obr. 10.22.
Terénní stupně

Žebro

- úzký nevysoký výčnělek protáhlý ve směru sklonu úbočí

Vhloubené tvary na úbočí

Úžlabí

- mušlovitá prohlubeň mezi dvěma svahovými hřbety
- kosterní čára je údolnice, na níž jsou vrstevnice nejvíce zakřiveny

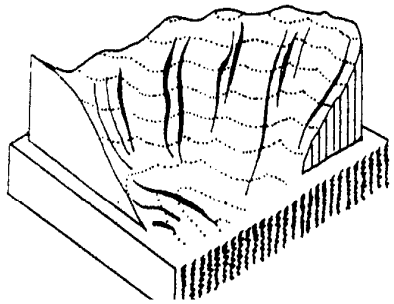

Obr. 10.23. Úžlabí

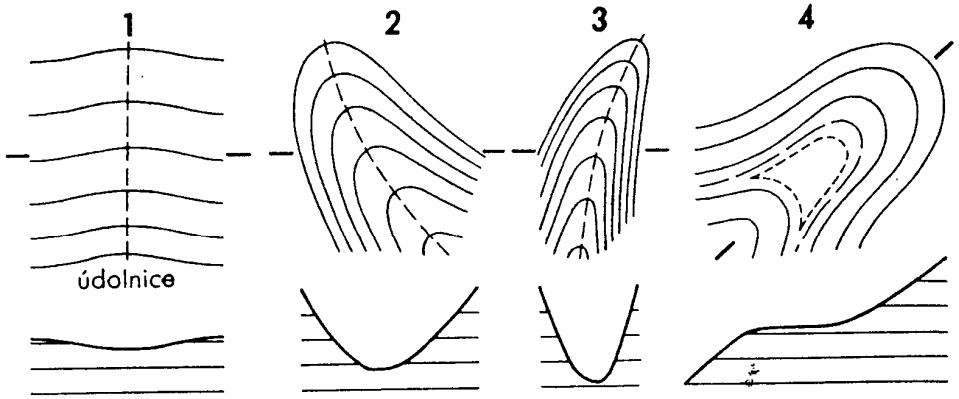

Obr. 10.24.
Druhy úžlabí

Zářez

- styk úbočí vytváří hranu, velmi úzké dno, vrstevnice se na údolnici lomí

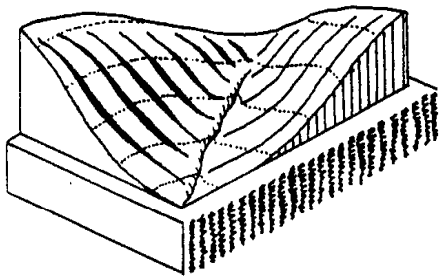

Obr. 10.25. Zářez

Rýha

- vhloubený, protáhlý tvar na mírně skloněných úbočích
- na rozdíl od zářezu má malou hloubku

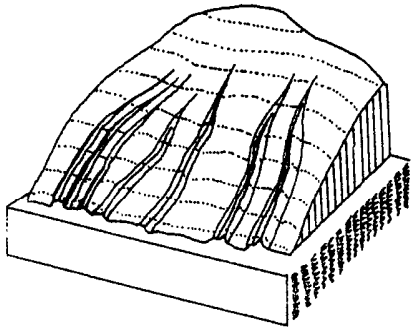

Obr. 10.26. Rýhy

Tvary na úpatí vyvýšeniny

Suťový kužel

- vzniká usazováním kamenů, písku a zeminy
- tvar připomíná plášť kužele

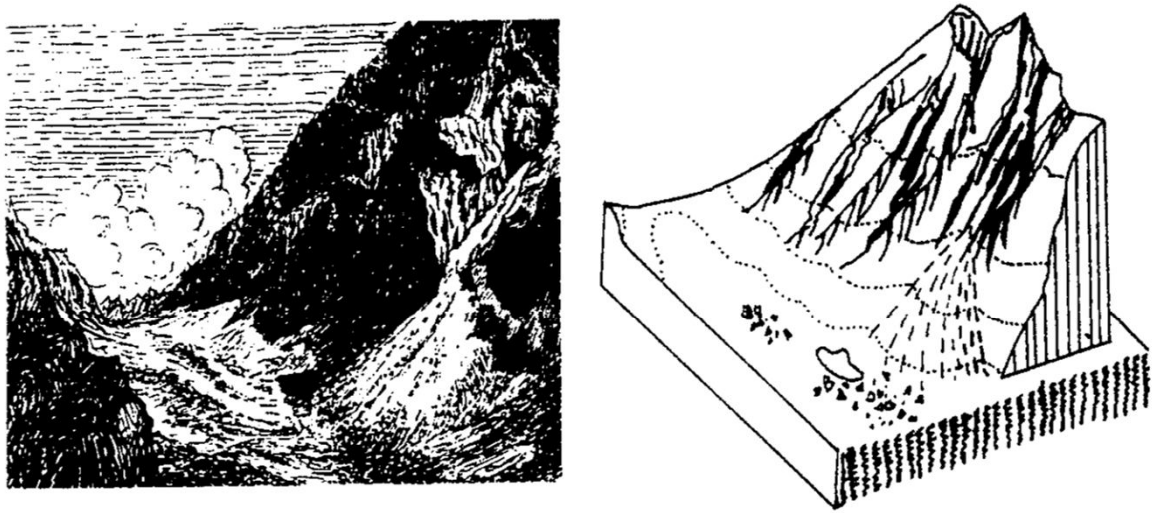

Obr. 10.28. Suťový kužel

Strž, rokle, jáma

- podobné rýze, dno je vyryté a hlubší
- rokle bývá široce rozvětvená

Obr. 10.30. Jáma

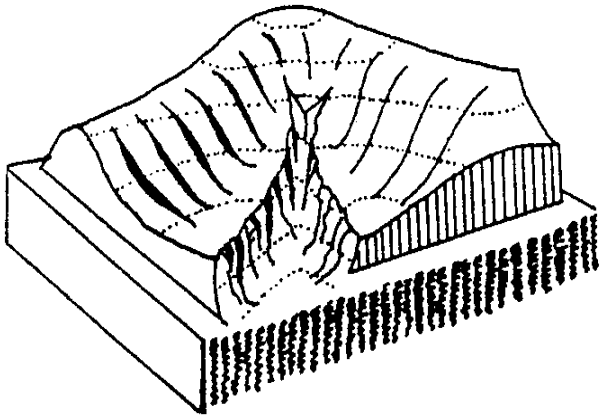

Obr. 10.29. Rokle

Tvary údolní

Údolí s rovným dnem

- podélný profil dna může být stejnoměrný, nestejnoměrný a stupňovitý
- vrstevnice dna jsou přímé, lámou se na úpatnici
- dno je rovné, vypuklé a vhloubené

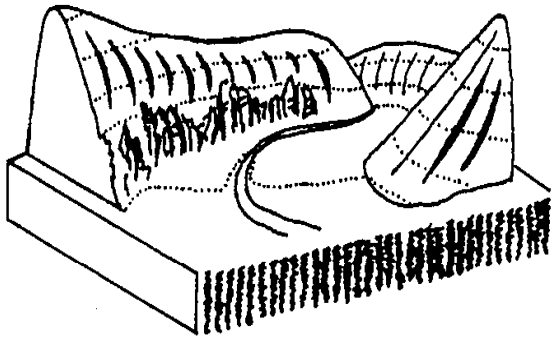

Obr. 10.32.
Údolí s rovným dnem

Úžlabina

- vhloubený protáhlý tvar o přibližně stejné šířce dna

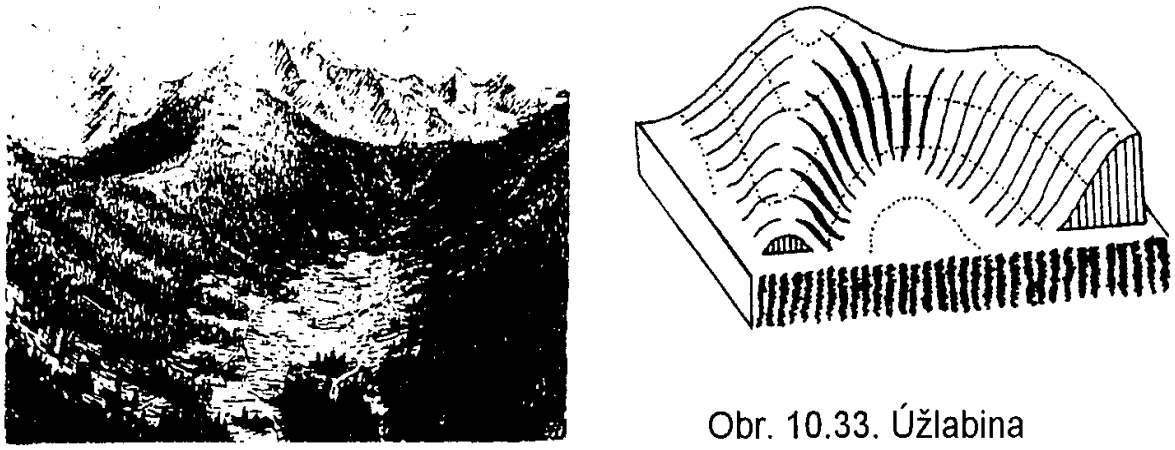

Obr. 10.33. Úžlabina

Údolní zářez

- údolí s úzkým dnem (tvar podobný zářezu na úbočí)

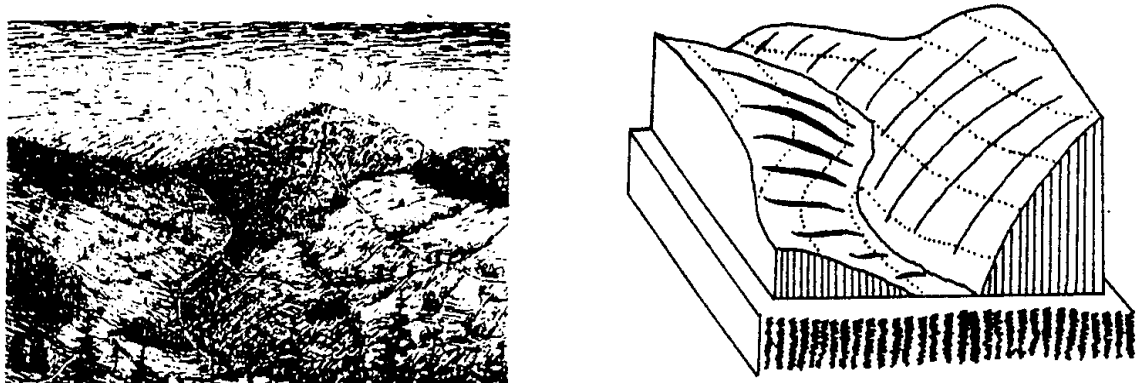

Obr. 10.34
Údolní zářez

Spád topografické plochy

- v daném místě je maximem sklonů (s_k) všech procházejících křivek

r … rozdíl kót bodů
t … délka zobrazené křivky

$$s_k = \frac{r}{t} = \mathrm{tg}\alpha$$

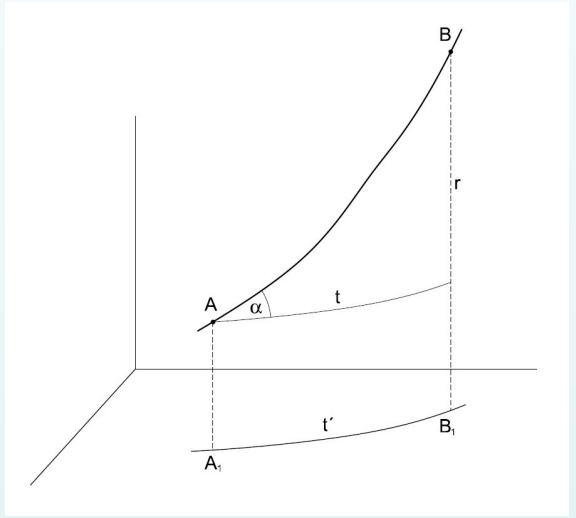

- maximální sklon je pro nejmenší t
- nejkratší vzdálenost je po kolmici (spádnici)
  $t_{min} = z$
- spád plochy (s_p) vypočítáme ze vzorce: $s_p = \frac{v}{z}$

v … ekvidistance
z … rozestup vrstevnic

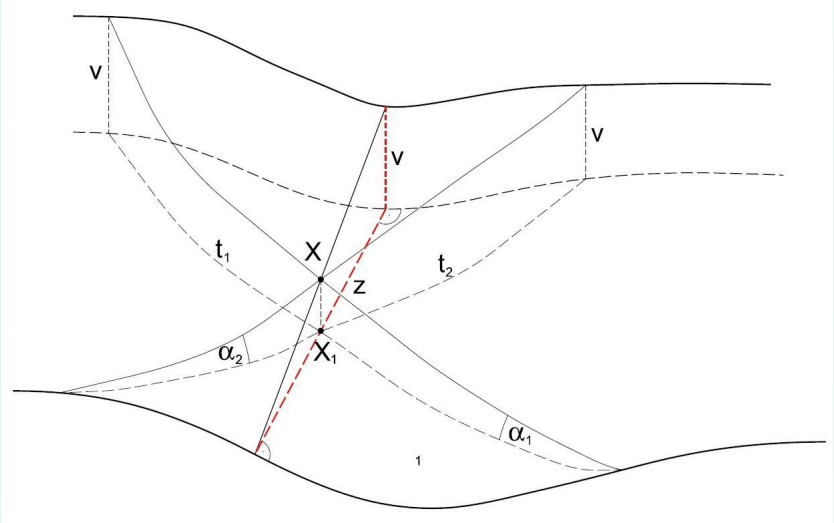

Terénní práce

- před měřením je třeba shromáždit veškeré mapové podklady, souřadnice bodového pole, výšky bodů
- po prostudování se provede rekognoskace terénu (důležitá pro rozvržení sítě nutných tachymetrických stanovisek)
- při technické tachymetrii zaměřujeme území různých velikostí a tvarů
  - území menšího rozsahu (projekty pozemních staveb, odvodňovací a zavlažovací systémy)
  - území dlouhého úzkého pásu (projekty silnic, cest, úpravy toků)
- volíme polygonové pořady, jejichž vrcholy se použijí jako stanoviska (v místech dominujících svému okolí - výhled na všechny strany)
- síť těchto stanovisek obvykle zaměříme před vlastním měřením
- při méně přesných metodách nebo menším území můžeme měřit síť současně s vlastním tachymetrickým mapováním nebo po něm
- v terénu se vyhotovuje tachymetrický náčrt území (ideálně do zvětšeniny katastrální mapy)

Tachymetrie

- body v terénu volíme tak, abychom co nejvěrněji vystihli průběh terénu
- hustota bodů závisí zejména na tvaru a složitosti terénu, velikosti měřítka, a předpokládaného intervalu vrstevnic
- průměrně zvlněný terén – doporučuje se, aby body na plánu byly od sebe vzdáleny 2-3 cm, tj. např. pro měřítko 1 : 500, 10-15 m ve skutečnosti
- pro automatizované zpracování výškopisu je třeba body volit hustěji než pro zpracování analogové
- pro měření lze použít univerzální teodolit doplněný optickým nebo elektronickým dálkoměrem, případně totální stanici
- tachymetrii dělíme na:
  - grafickou-stolovou
  - busolní
  - číselnou
- z hlediska použitého přístroje dělím tachymetrii na:
  - nitkovou
  - elektronickou (digitální)
- dnes se používá výhradně digitální číselná tachymetrie, nitková výjimečně

Výpočetní práce

- výpočty potřebné ke konstrukci tachymetrických plánů se skládají ze dvou na sebe navazujících etap:
  - výpočet pravoúhlých souřadnic a výšek tachymetrických stanovisek
  - výpočet vodorovných vzdáleností a výšek podrobných bodů, případně jejich pravoúhlých rovinných souřadnic (elektronická tachymetrie)
- počtářské práce při výpočtu podrobných tachymetrických bodů spočívají ve výpočtu tachymetrického zápisníku
- vodorovnou vzdálenost „**d**“ a převýšení „**h**“ počítáme podle tachymetrických rovnic:

$$d = k \cdot l \cdot \cos^2 \varepsilon$$

$$h = \frac{1}{2} k \cdot l \cdot \sin 2\varepsilon$$

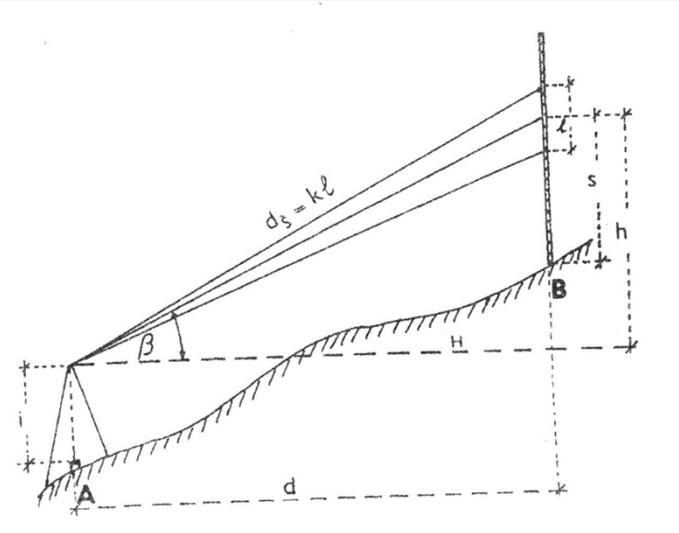

- výška bodu $\mathbf{v_B}$ se vypočte z výrazu:

$$v_B = v_A + i \pm h - s$$

Zobrazovací práce

- zobrazení tachymetrických stanovisek provádíme pravoúhlými a polárními souřadnicemi, případně graficky
  - koordinátografy (rozlehlé oblasti)
  - zobrazovací trojúhelníky a odměřovací soupravy (oblast menších rozměrů)
  - pomocí úhloměru a příčného měřítka
- zobrazení podrobných bodů na mapový podklad provádíme ručně nebo pomocí polárních transportérů
- v dnešní době se používá automatizovaný způsob

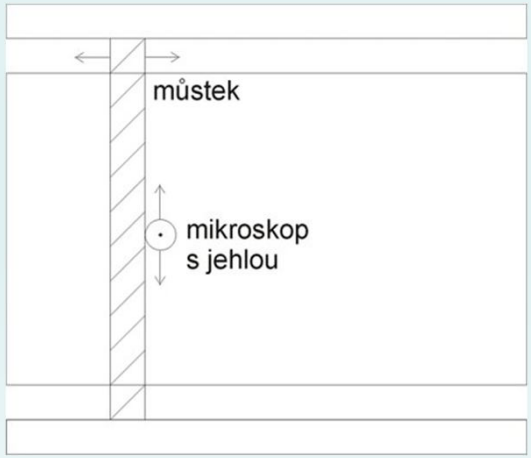

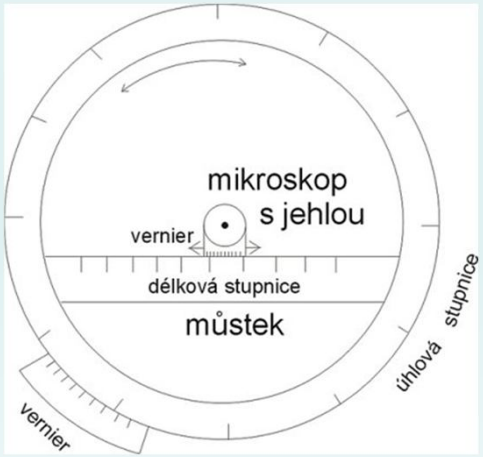

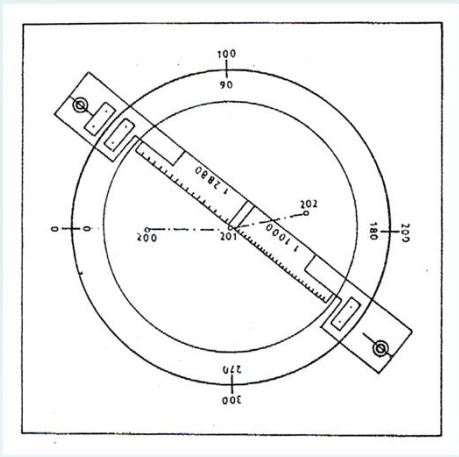

Metody zobrazení výškopisu

- pro znázornění výškové složky v mapě, případně plánu se používá několika způsobů: bodové, liniové a plošné značky, případně kombinace
  - bodové značky – kóty
  - liniové značky – vrstevnice a technické šrafy
  - plošné značky – stínování, tónování, barevná hypsometrie, sklonové šrafy
- plošné znázornění se uplatňuje pouze na mapách středních a malých měřítek

Výškové kóty

- dávají nám informaci o výškových poměrech v mapě
- absolutní nebo relativní výška bodu připsaná k jeho polohopisnému obrazu
  - absolutní (výšky vrcholů kup, sedel, profilů komunikací)
  - relativní (výšky terénních stupňů, zářezů, výkopů a násypů)
- kóty se umísťují na význačné body terénu
- číselný údaj poskytne rychlou a přesnou informaci o výšce
- *kótovaný plán* je základem pro sestrojení vrstevnicového plánu

Vrstevnice

- svislé průměty průsečnic reliéfu s vodorovnými rovinami, které mají pravidelný interval
- vertikální vzdálenost mezi dvěma sousedními vrstevnicemi v rovině mapy se nazývá rozestup (ekvidistance)
- rozestup (interval vrstevnic) se volí v závislosti na:
  - velikosti zobrazované plochy
  - členitosti terénu
  - použitém měřítku
- jako synonymum výrazu vrstevnice se používá izohypsa, vrstevnice o záporné výšce se nazývá hloubnice, čili izobáta
- polohově zobrazené řezy terénu s hladinovými plochami vzdálenými od sebe o stejnou výškovou hodnotu tvoří *vrstevnicový plán*
- vrstevnicový plán se doplňuje důležitými kótami význačných bodů terénu ležících mimo vrstevnice a technickými šrafami
- rozlišujeme vrstevnice základní, zdůrazněné (zvýrazněné), doplňkové a pomocné

Základní vrstevnice

- kreslí se tenkou, hnědou, nepřerušovanou a uzavřenou linií
- jejich výška je dělitelná základním intervalem

Zdůrazněné vrstevnice

- používají se pro větší názornost
- jsou vyznačeny hnědou, nepřerušovanou, uzavřenou a silnou linií
- každá pátá vrstevnice je zdůrazněná

Doplňkové vrstevnice

- vyznačují se v polovičním nebo čtvrtinovém výškovém intervalu
- použití tam, kde k vystižení tvaru terénu nestačí základní vrstevnice
- kreslí se tenkou, hnědou, přerušovanou linií (mezery kratší než čáry)
- nemusí být uzavřené

Pomocné vrstevnice

- v místech s nestálým reliéfem, zejména v místech uměle vytvořených terénních tvarů (oblasti povrchové těžby), nekótují se
- kreslí se tenkou, hnědou, přerušovanou linií (mezery stejné jako čáry)

Šrafy

- jedna z prvních snah o znázornění výškopisu
- užíváno dříve než vrstevnice, lepší vyjádření plasticity
- druhy šraf:
  - kreslířské – bez zaměřování výšek, pouze orientační sklonové poměry
  - sklonové - vyjádření vhodným poměrem černé a bílé barvy, hustota, délka a tloušťka podrobena geometrickým zásadám (Lehmanova stupnice)
  - technické – použití v současných mapách, dávají informaci o náhlé změně sklonu, musí být doplněny kótou

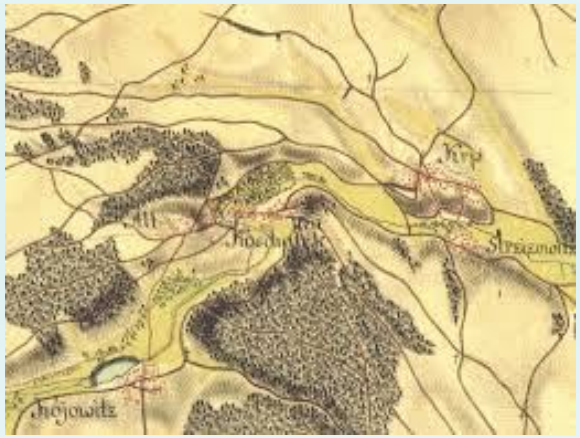

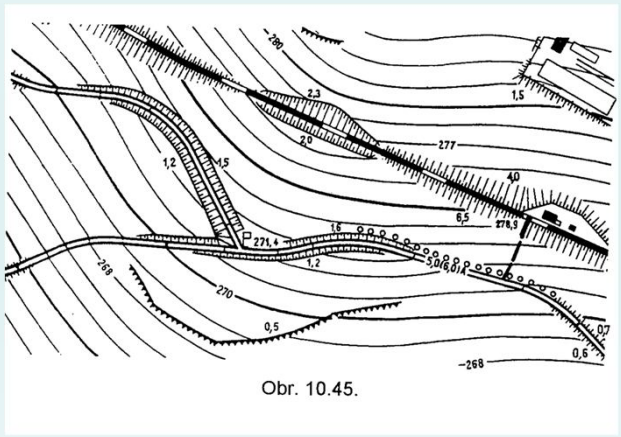

Obr. 10.45.

Stínování

- založeno na šikmém osvětlení terénu a znázornění vrženého stínu
- mapa dostává podobu leteckého snímku – strany přivrácené ke světlu jsou světlé a odvrácené od světla ztemnělé
- rozlišujeme několik směrů osvětlení:
  - přirozené – simuluje reálné osvětlení slunečním zářením od jihu
  - konvenční – osvětlení od severozápadu, z hlediska vnímání plasticity nejúčinnější
  - svislé – založeno na kolmém dopadu světla, příkřejší svah = tmavší odstín

Barevná hypsometrie

- princip spočívá v převodu výškových poměrů terénu do barevných přechodů (ohraničených vrstevnicemi) podle zvolené stupnice
- hypsometrie může být stupňovitá nebo plynulá
- je velmi názorná, do určité míry zachovává informaci o absolutní výšce

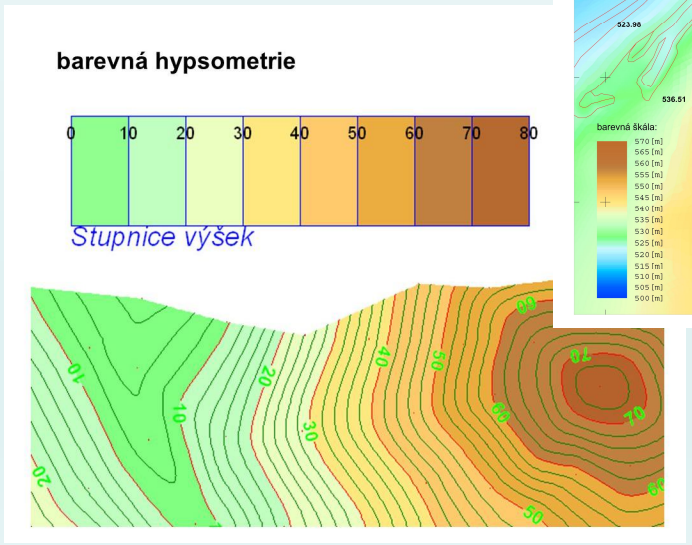

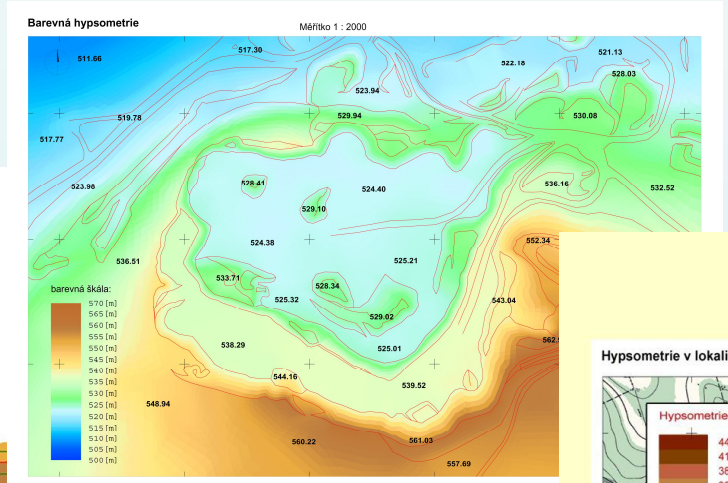

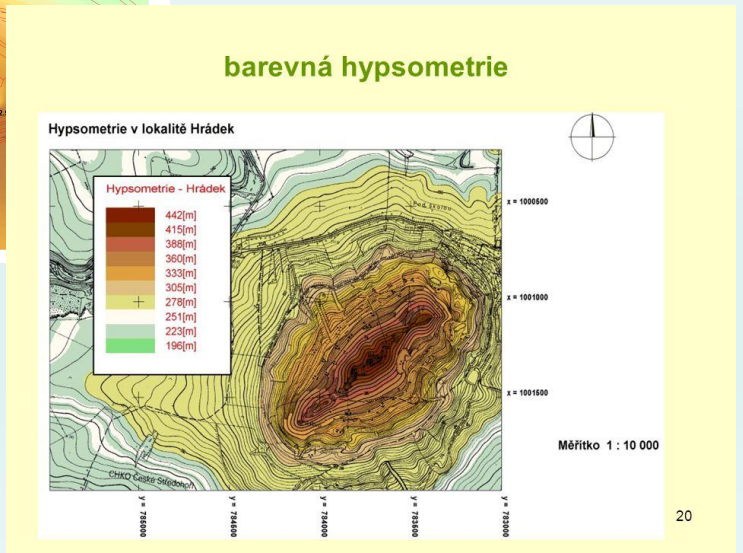

Analogový vrstevnicový plán

- reliéf se znázorňuje zpravidla kombinací metod kótování, vrstevnic a technických šraf
- konstruován na podkladě vynesených bodů geometrického základu a podrobných bodů
  - body vyneseny polárně
  - výškové kóty orientovány k severu
- vyznačení terénní kostry podle náčrtu (spádnice, hřbetnice, údolnice)

Interpolace vrstevnic

- úloha, při které se vyhotovují vrstevnice v daném území na základě znalosti polohy a výšky podrobných bodů terénu
- pro interpolaci používáme morfologickou (nelineární, pohledovou) nebo lineární interpolaci

1. *Morfologická* – předpokládá plynulou změnu spádu mezi podrobnými body, nelze použít přesný postup, nutno zohlednit, že spád terénu je ve vrcholových a údolních partiích menší než na úbočích terénních svahů, proto bude u vrcholů a údolí rozestup vrstevnic větší než na úbočích

2. *Lineární* - probíhá na interpolačních spojnicích (čára zobrazující přímku stejného spádu), na této přímce se předpokládá konstantní spád terénu a hledáme místa určená intervalem vrstevnic, snadno lze provádět mechanicky nebo automaticky

➢ interpolaci provádíme:
- graficky – pomocí trojúhelníků a pravítka nebo pomocí interpolátorů
- početně
- odhadem
- automatizovaně (na PC)

❑ vrstevnice vykreslujeme hladkou křivkou, začínáme vykreslovat nejdelší

❑ kótování vrstevnic je rozptýlené po ploše mapy, číslice se píší hlavou ve směru stoupání terénu (do svahu)

❑ pro lepší přehlednost o směru sklonu terénu se vrstevnice doplňují krátkými čárkami – *spádovkami* (kolmé na vrstevnici, kreslí se ve směru klesání terénu)

❑ pod objekty se vrstevnice nekreslí, přes komunikaci přecházejí přibližně kolmo

❑ údolnice a čáry terénní kostry se do mapy nekreslí !!!

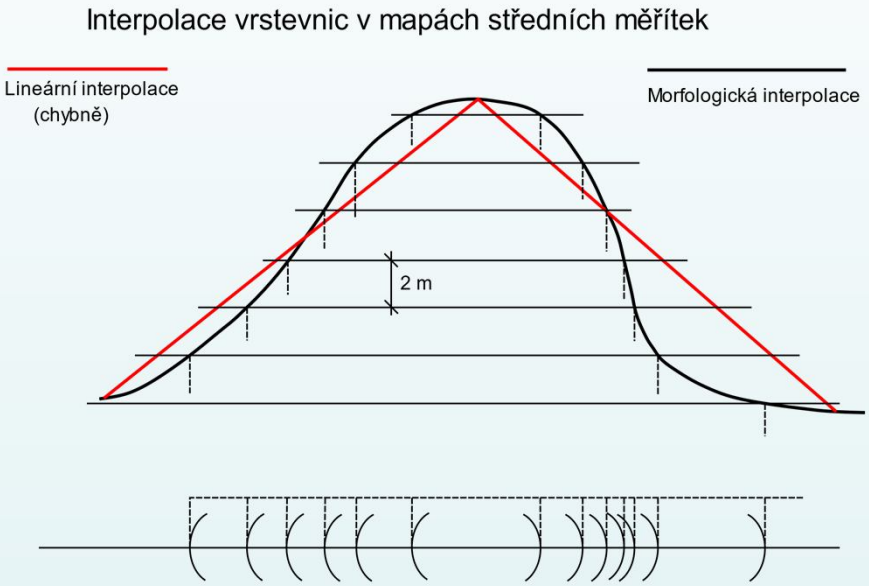
Interpolace vrstevnic v mapách středních měřítek
Lineární interpolace
(chybně)
Morfologická interpolace
2 m

U vrstevnic je důležité rozlišovat hlavu a patu číslovky
která nám udává nadmořskou výšku.
Červená šipka, je tedy stoupání a bílá šipka je klesání
124
127
128
126
128
125

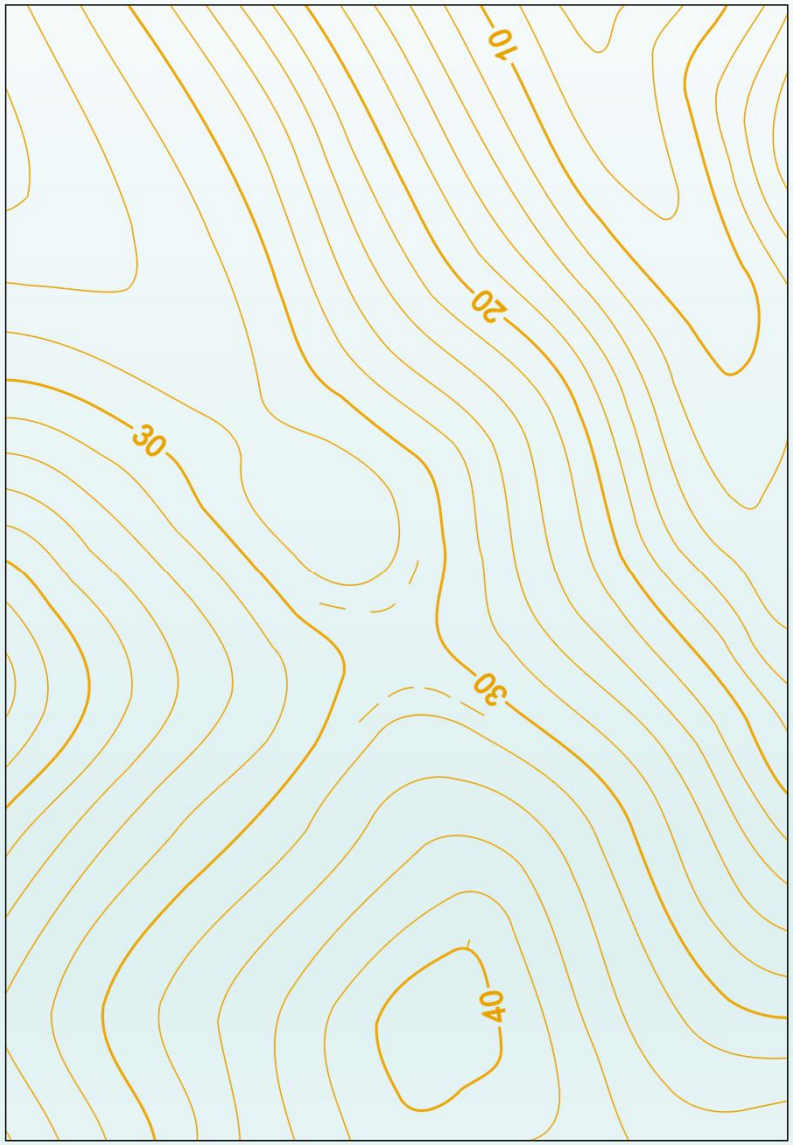
10
20
30
30
40

Grafická interpolace

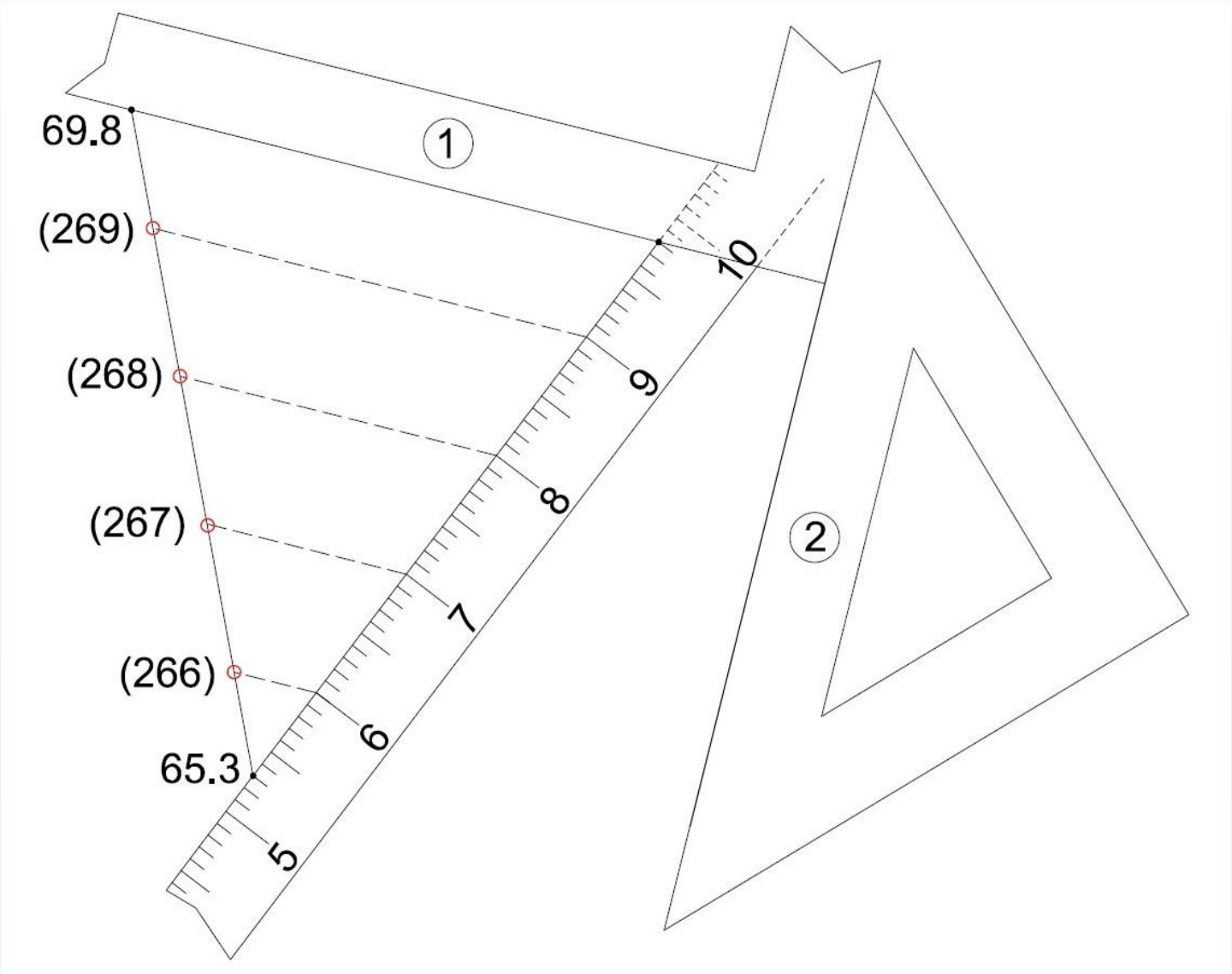

Postup při řešení vrstevnic

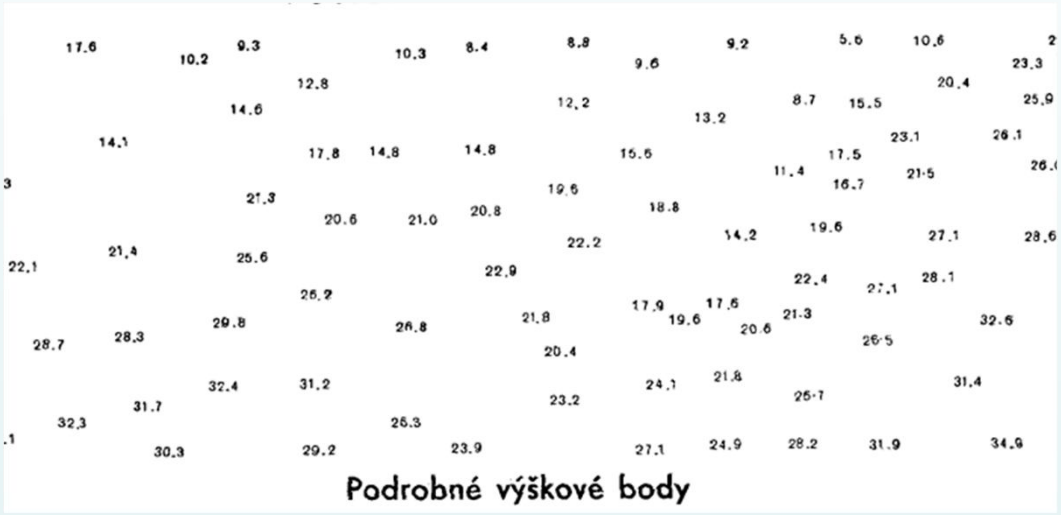

Podrobné výškové body

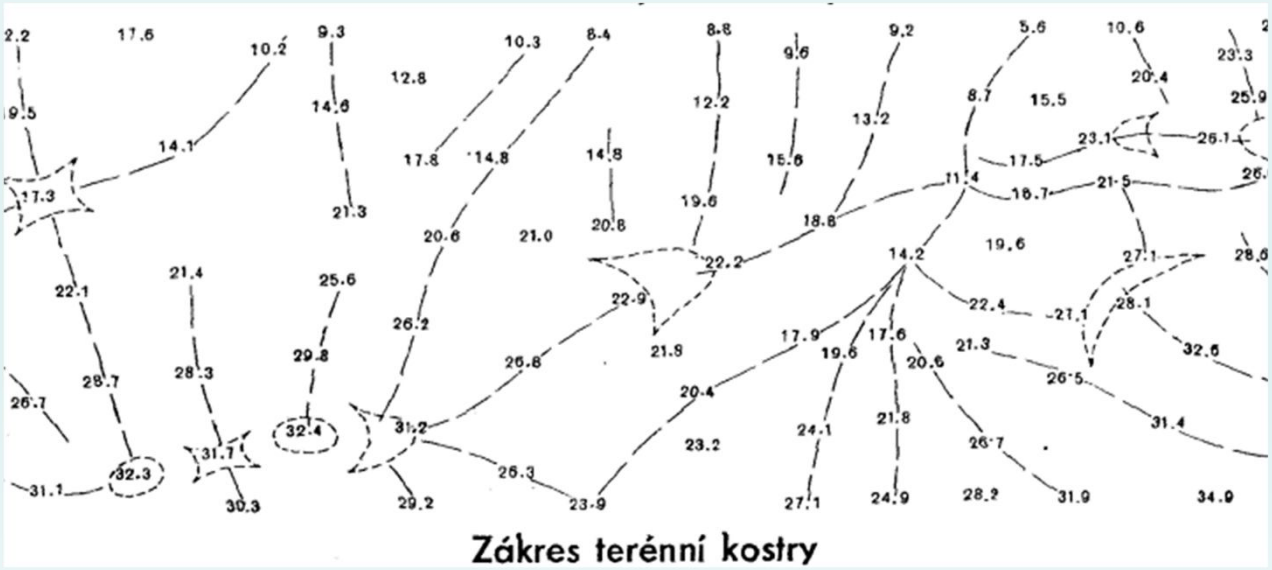

Zákres terénní kostry

Postup při řešení vrstevnic

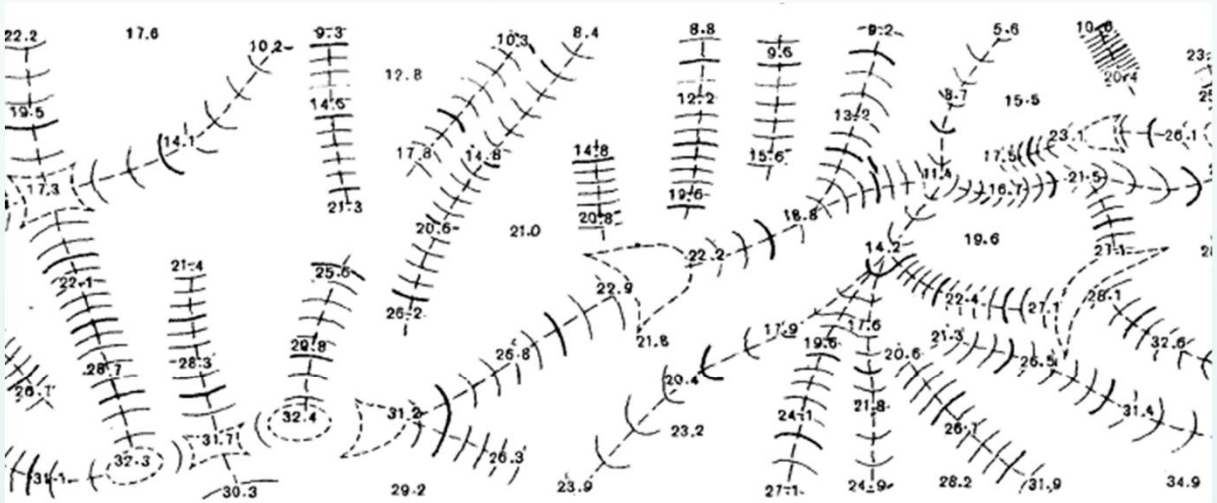

Morfologická interpolace na spádnicích

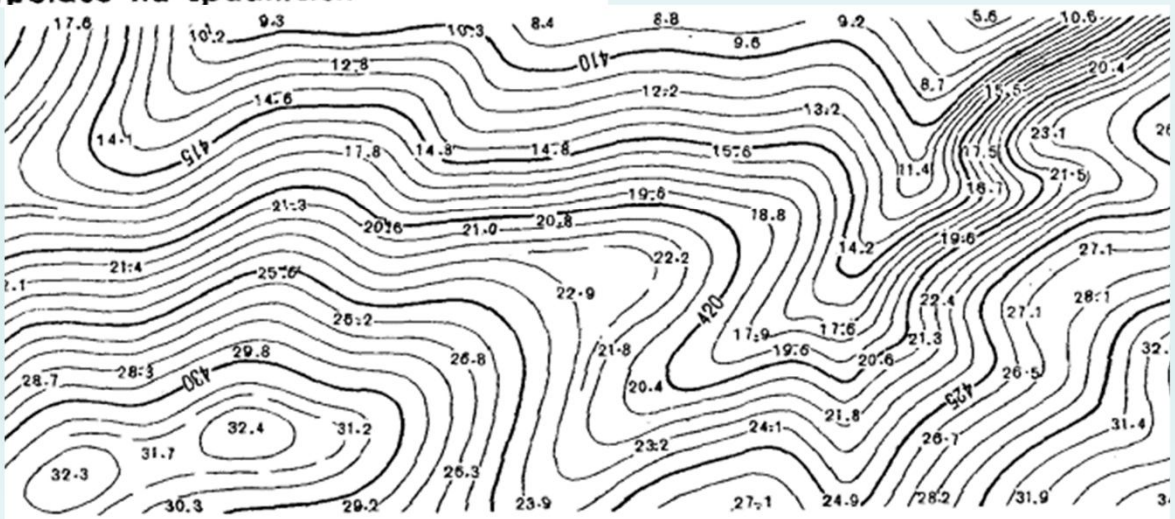

Vrstevnicový obraz

Digitální vrstevnicový plán

- v současnosti se pro tvorbu plánů využívá software s možností tvorby digitálních modelů terénu (DMT) – ArcGIS, MicroStation, Atlas DMT, Trimble Business Center, Topos
- vlastní digitální model bývá nejčastěji tvořen trojúhelníkovou sítí generovanou mezi přímo měřenými nebo jinak určenými body (TIN)
- DMT lze prezentovat v podobě drátového modelu, jednobarevně vyplněných ploch nebo ploch vyplněných fotorealistickou texturou
- následně lze z těchto modelů přímo generovat vrstevnicový obraz
- při fotogrammetrickém vyhodnocení užíváme zpravidla dvousnímkovou leteckou stereometodu
  - možnost plastického vjemu
  - přímé „tažení“ vrstevnic
- doměřování „zakrytých míst“ geodetickými metodami
- zdroje dat pro digitální modely terénu: tachymetrie, metody GNSS, fotogrammetrické metody, laserové skenování, naskenované analogové podklady

Podélný profil a příčný řez

- patří mezi základní měřické podklady pro projekci a výstavbu všech liniových staveb jako jsou:
  - komunikace
  - vodní toky
  - vodovody
  - kanalizace
- rozdíl mezi profilem a řezem – výšková míra profilů je oproti délkové míře vždy větší (obraz je převýšený), řezy jsou vyhotoveny v jednom měřítku

Podélný profil

- obraz řezu svislé roviny proložené podélnou osou liniového objektu stavby s terénem po rozvinutí do roviny
- získává se přímým měřením délek a výšek – komunikace, vodovody, kanalizace nebo odvozením z příčných profilů – úpravy vodních toků a vodních staveb
- nejdříve je nutné polohově vytyčit osy staveb
- základem měření je obvykle polygon, vede se přibližně osou stavby
- důležité situační body po obou stranách osy stavby se doměří kolmicemi

Podélný profil a příčný řez

- celý profil se rozdělí pomocí kolíků na pravidelné úseky (5,10,20,50,100 m)
- vyznačí se v něm i body, kterými budou procházet příčné řezy
- všechny tyto body, včetně důležitých situačních bodů a bodů ve kterých se terén znatelně lomí, se polohově i výškově zaměří
- výšky bodů se obvykle připojují nivelací na ČSNS, u méně významných staveb (bez připojení na stávající inženýrské sítě) je možné pracovat v místním výškovém systému
- výšky stabilizovaných bodů určujeme na milimetry a výšky terénu na centimetry
- výškové kóty se v profilu uvádí v metrech na dvě desetinná místa
- současně s nivelací probíhá délkové měření
- v současnosti se k měření podélných profilů častěji používá totální stanice, podrobné body se měří tachymetricky
- při vynášení profilu volíme výškové měřítko přibližně 10 x větší než podélné => lépe vynikne výšková rozlišnost terénu

Příčný řez

- řezy svislé roviny kolmé na osu stavby s terénem
- měříme je po vytyčení a stabilizaci osy stavby
- zaměřují se v pravidelných odstupech (10, 20, 50 m), charakteristických bodech trasy a vertikálních zlomech
- jsou nedílnou součástí projektů komunikace nebo úprav vodních toků, využívají se při určování objemů profilovou metodou
- směr příčného řezu se vytyčuje hranolem a koncové body se stabilizují, na kratší vzdálenosti můžeme směr řezu odhadnout
- délka řezu na obě strany od osy závisí na rozsahu prací (5 - 100 m)
- zaměření spočívá v určení vzdáleností a výšek jednotlivých podrobných bodů řezu
- délky jsou vztaženy k bodu v ose stavby, výšky jsou určeny ve výškovém systému společném s podélným profilem
- výšky měříme nivelačním přístrojem, případně svahoměrnou soupravou (svažitý terén, násypy a zářezy)
- v současnosti se k jejich měření používá nejčastěji totální stanice

Podélný profil

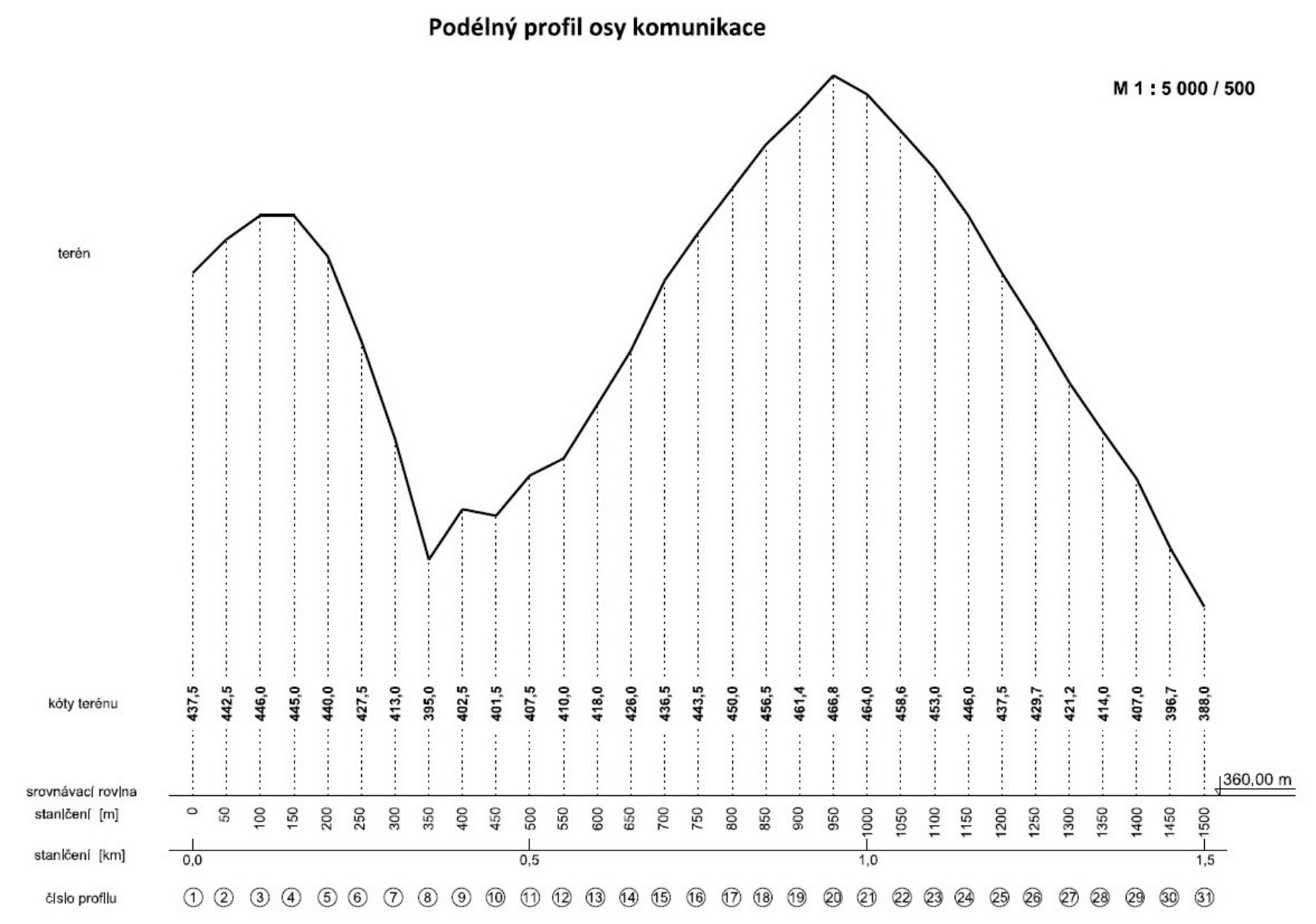

Příčný řez

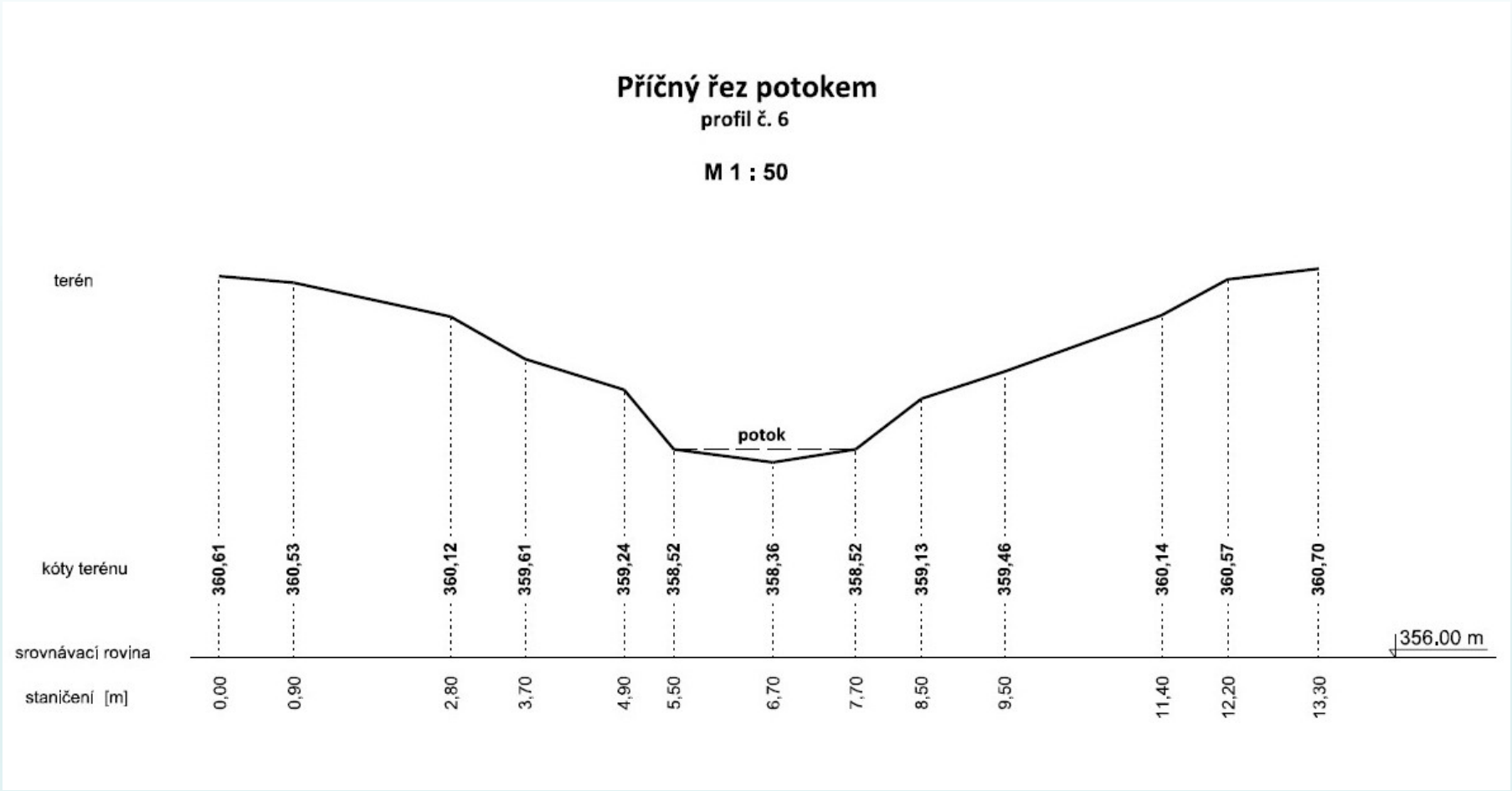
Příčný řez potokem
profil č. 6
M 1 : 50
terén
potok
kóty terénu
srovnávací rovina
356,00 m
staničení [m]
360,61
360,53
360,12
359,61
359,24
358,52
358,36
358,52
359,13
359,46
360,14
360,57
360,70
0,00
0,90
2,80
3,70
4,90
5,50
6,70
7,70
8,50
9,50
11,40
12,20
13,30

Děkuji za pozornost

Ing. Miloš Cibulka, Ph.D.

Ústav hospodářské úpravy lesů a aplikované geoinformatiky
Lesnická a dřevařská fakulta
uhulag.mendelu.cz
tel.: 545 134 015